

Krótkie doniesienie – Short communication

***Psacasta exanthematica* (Scopoli, 1763) (Hemiptera: Heteroptera: Scutelleridae) w Polsce**

TOMASZ RUTKOWSKI¹, GRZEGORZ GIERLASIŃSKI², JERZY A. LIS³

¹ Zbiory Przyrodnicze, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Umultowska 89, 61-614 Poznań,
e-mail: pardosa@gazeta.pl

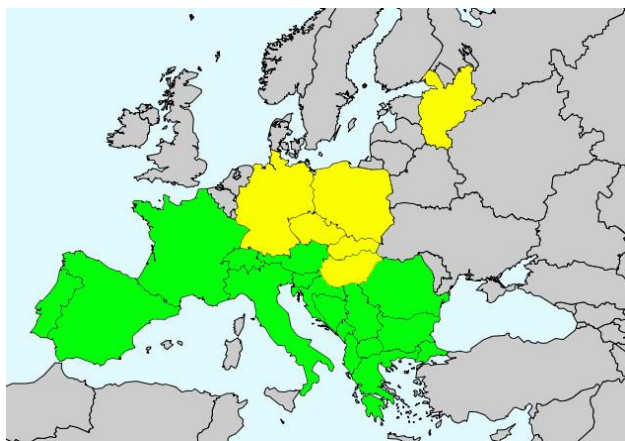
² 43-316 Bielsko-Biała, ul. Doliny Miętusiej 27/44, e-mail: ggierlas@gmail.com

³ Samodzielna Katedra Biosystematyki, Uniwersytet Opolski, Oleska 22, 45-052 Opole, e-mail: cydnus@uni.opole.pl

Abstract: [*Psacasta exanthematica* (Scopoli, 1763) (Hemiptera: Heteroptera: Scutelleridae) in Poland] This paper presents arguments for excluding *Psacasta exanthematica* from the list of Heteroptera occurring in Poland.

Key words: Hemiptera, Heteroptera, Scutelleridae, *Psacasta exanthematica*, faunistics, distribution, Poland, Ukraine.

Rodzaj *Psacasta* Germar, 1839 jest reprezentowany w Palaearktyce przez 5 gatunków: *Psacasta cypria* Puton, 1881, *P. exanthematica* (Scopoli, 1763), *P. granulata* (A. Costa 1847), *P. neglecta* (Herrich-Schaeffer, 1837), *P. tuberculata* (Fabricius, 1781) (Carapezza i Kerzhner 2005; Göllner-Scheiding 2006).

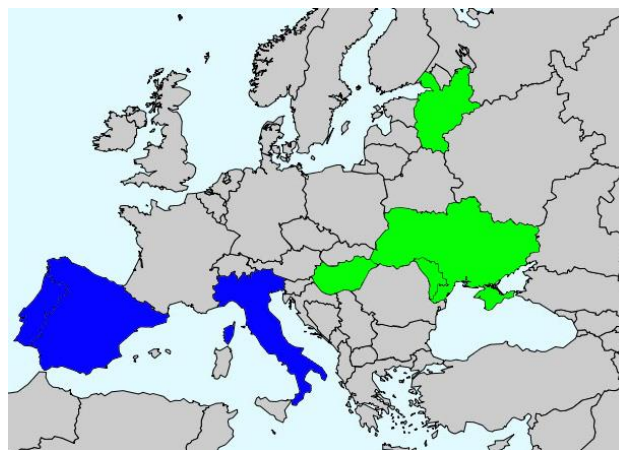

Ryc. 1. *Psacasta exanthematica exanthematica* w Europie. Kolorem żółtym wyróżniono kraje, w których występowanie tego podgatunku jest wątpliwe. [**Fig. 1.** *Psacasta exanthematica exanthematica* in Europe. The yellow colour indicates countries in which the occurrence of this subspecies is doubtful].

P. exanthematica, jako jedyny spośród gatunków tego rodzaju jest podzielony na trzy podgatunki (Carapezza i Kerzhner 2005; Göllner-Scheiding 2006), a mianowicie *P. exanthematica exanthematica* (Scopoli, 1763), *P. e. cerinthe* (Fabricius, 1787) oraz *P. e. conspersa* Germar, 1839.

Obszar występowania pierwszego z nich (ryc. 1) koncentruje się w Europie głównie na południu kon-

tynentu (Albania, Chorwacja, Francja, Grecja, Hiszpania, Krym, Macedonia, Portugalia, Słowenia, Szwajcaria, Włochy). Obecność tego podgatunku w Czechach, Niemczech, Rosji, Słowacji i Polsce oraz na Węgrzech jest wątpliwa, a stwierdzenia z tych krajów mogą dotyczyć *P. exanthematica conspersa* (Carapezza i Kerzhner 2005; Göllner-Scheiding 2006).

Ryc. 2. *Psacasta exanthematica cerinthe* (kolor niebieski) i *P. e. conspersa* (kolor zielony) w Europie [**Fig. 2.** *Psacasta exanthematica cerinthe* (blue) and *P. e. conspersa* (green) in Europe].

Występowanie *P. exanthematica cerinthe* (ryc. 2) ogranicza się w Europie do krajów basenu Morza Śródziemnego (Korsyka, Portugalia, Włochy, Hiszpania), natomiast ostatni z podgatunków swoim zasięgiem (ryc. 2) obejmuje Mołdawię, Rosję, Ukrainę oraz Węgry (Carapezza i Kerzhner 2005; Göllner-Scheiding 2006).

W wykazie gatunków pluskwiaków Polski (Gorczyca 2004) wymieniona jest *Psacasta exanthematica*, a ściślej *P. exanthematica exanthematica*, jako gatunek stwierdzony dwukrotnie, najpierw ogólnie na Śląsku (Weigel 1806), a później (Lis 1989) w okolicach Iwonicza Zdroju.

Poniżej przedstawiamy dokładną analizę obu przypadków.

Pierwsza wzmianka o występowaniu tego gatunku w Polsce pochodzi z pracy Weigla (1806). Weigel nie posiadał podawanego okazu, gdyż miał on pochodzić z kolekcji jego znajomego, Johanna Christiana Gottlieba Köhlera (1759-1833). Köhler mieszkał w Kowarach, gdzie pracował jako nauczyciel. Jego zainteresowania były bardzo szerokie; zajmował się z równą pasją botaniką, jak kolekcjonowaniem okazów owadów z wielu rzędów. Badania prowadził głównie w okolicach Kowar, w Karkonoszach i ogrodzie botanicznym w Buchwaldzie (Bukówka, Lubawka). Jego najbardziej szczegółowy życiorys i dokonania przedstawił w rozbudowanym nekrologu Letzner (1859).

Oryginalny opis *Cimex cerinthe* Fab. jest bardzo lakoniczny i w zasadzie ogranicza się do stwierdzenia, że jest to pluskwiak tarczówkowaty, ciemny, a wręcz czarny i pozbawiony plam (Fabricius 1787). Dokonano go na podstawie okazu z Afryki złapanego na czarnuszce *Nigella sativa* L., a okazy będące syntypami przechowywane są w Muzeum Zoologicznym Uniwersytetu w Kopenhadze (Dania) (Carapezza i Kerzhner 2005; Göllner-Scheiding 2006).

Pierwszy raz gatunek ten został zilustrowany przez Wolffa (1811), pięć lat po publikacji pracy Weigla, stąd ani jemu, ani Koehlerowi rycina ta nie mogła być znana. Zastanawiający jest też brak tego gatunku w jakichkolwiek innych spisach Heteroptera z regionu ówczesnego Śląska. Jediną osobą, w dodatku nie zajmującą się tą grupą owadów, która wspomina ten gatunek (w nekrologu Koehlera), jest Letzner (1859); używa wówczas nieaktualnej nazwy *Cimex cerinthe*. W związku z powyższym należy założyć, że stwierdzenie przedstawione w pracy Weigla nie jest wiarygodne; dotyczy gatunku śródziemnomorskiego, którego naturalne występowanie na terenie naszego kraju jest niemożliwe, wydaje się być pomyłką determinacyjną. Okazy dowodowe, jak również cała kolekcja Koehlera prawdopodobnie się nie zachowały.

W opracowaniu polskich gatunków rodziny Scutelleridae z końca lat 80-tych ubiegłego stulecia (Lis 1989) podano, w oparciu o okaz z kolekcji Michała Kłapacza, precyzyjne i odnoszące się do terenu Polski stanowisko tego gatunku: „Dereniówka near Iwonicz-Zdrój, 27 V 1939, leg. M. Kłapacz (IZPAS)” (ryc. 3). Jedyne w Polsce nazwa „Dereniówka” rzeczywiście odnosi się do dzielnicy w miejscowości Lubatowa koło

Iwonicza Zdroju, więc ówczesne dane z etykiety lokalizacyjnej tego okazu mogły zostać wtedy potraktowane jako stanowisko z terenu naszego kraju.

Ryc. 3. Okaz oznaczony jako *Psacasta exanthematica exanthematica* z Dereniówki ze zbiorów M. Kłapacza (z lewej, fot. J.A. Lis); okaz *P. e. exanthematica* z Albanii (z prawej, fot. G. Gierlasiński) [Fig. 3. The specimen identified as *Psacasta exanthematica exanthematica* from Dereniówka collected by M. Kłapacz (left, photo by J.A. Lis); the specimen of *P. e. exanthematica* from Albania (right, photo by G. Gierlasiński)].

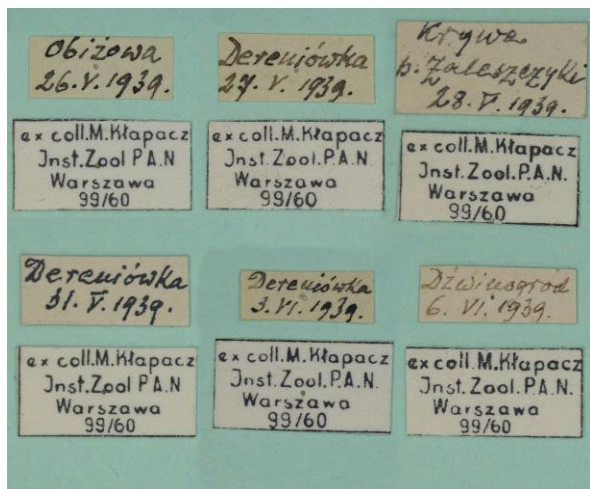
Kolekcja entomologiczna Michała Kłapacza była przedmiotem niedawnego opracowania Tenebrionidae (Coleoptera) Polski (Iwan i in. 2010). Znajdujemy tam wzmiankę, iż zawiera ona około 23000 okazów, w większości nieoznaczonych, pochodzących głównie z terenów dzisiejszej Ukrainy.

Wspomniana kolekcja została w 1960 roku zakupiona przez Instytut Zoologii Państwowej Akademii Nauk w Warszawie. Jest ona tylko częściowo oznaczona i opisana. Niemniej mimo tak fragmentarycznego spisu etykiet wiadomo, iż zawiera okazy złowione przez Kłapacza w okresie od 11.VIII.1918 do 6.IX.1957. Do 14.IX.1945 owady łowione były wyłącznie na terenach, które należą dzisiaj do Ukrainy: głównie we Lwowie (gdzie mieszkał) i okolicach, w Gorganach, a w 1939 roku także na Podolu południowym, tzw. Podolu jarowym.

Z pobytu na Podolu jarowym pochodzi materiał z okresu 26.V-9.VI.1939 (ryc. 4). Pierwsze połowy w tym okresie Michał Kłapacz prowadził na terenie powiatu Zaleszczyki. Na Dereniówce był Kłapacz trzykrotnie: 27 i 31 maja oraz 3 czerwca, a od 6 do 9 czerwca 1939 przeprowadzał odłowy w Dźwinogrodzie, w sąsiednim powiecie Borszczów. 11 czerwca tego roku był już z powrotem w swoim rodzinnym mieście, gdyż w kolekcji znajdują się okazy z tego dnia złowione w Hołosku Wielkim.

Po repatriacji Kłapacz osiedlił się na Dolnym Śląsku, pierwsze okazy złowione z tego regionu pochodzą ze Srebrnej Góry koło Ząbkowic z dnia 3.VII.1946.

Wspomniana Dereniówka to w rzeczywistości jar, znajdujący się na terenie dzisiejszej Ukrainy, a opis tego miejsca znaleźć można w pracy Adamczewskiego (1939): „Dereniówka jest to ścianka jaru dniesrowego częściowo zalesiona, o ekspozycji południowo-zachodniej, rozciągająca się na 4 km długości, w odległości około 1,5 km na wschód od ścianki Krzywe.”

Ryc. 4. Etykiety dokumentujące aktywność M. Kłapacza w okresie od 26.V.1939 do 6.VII.1939 (fot. T. Huflejt). [Fig. 4. Labels showing activity of M. Kłapacz between 26.V.1939 and 6.VI.1939 (photo by T. Huflejt)].

Po przeanalizowaniu dostępnych informacji dotyczących obu tych stwierdzeń, takich jak miejsce i osoba zbierającego oraz danych o rozmieszczeniu poszczególnych podgatunków w Europie, należy wykluczyć występowanie *P. exanthematica* na terenie Polski.

Ponadto wyjaśnienie pochodzenia okazu z „Dereniówki koło Iwonicza” pozwala wnosić, że w przypadku okazu z Iwonicza mamy do czynienia z *P. exanthematica conspersa*, złowionym na terytorium obecnej Ukrainy. Okaz wspomniany w pracy Weigla, pod nazwą *Cimex cerinthe*, dotyczy podgatunku *P. exanthematica cerinthe*, którego rozmieszczenie wyklucza możliwość jego występowania w naszym kraju. Mając na uwadze powyższe fakty, *P. exanthematica* w Polsce nie występuje i należy ten gatunek wykreślić z listy polskich Heteroptera.

Mapy występowania podgatunków *P. exanthematica* przedstawione w niniejszej pracy oparte zostały na danych zawartych w „Catalogue of the Heteroptera of the Palearctic Region” (Göllner-Scheiding 2006; Aukema i in. 2013).

Podziękowania

Autorzy pragną podziękować Pani W. Wawer (MiZ PAN) za pomoc w poszukiwaniach danych, oraz Panu T. Huflejtowi (MiZ PAN) za wnikliwą analizę okazów muzealnych, skutku-

jącą ustaleniem miejsca odłowu okazu z Dereniówki i za część materiału fotograficznego wykorzystanego w pracy.

Piśmiennictwo – References

- Adamczewski S.F. 1939. Przyczynek do znajomości fauny motyli Podola polskiego. *Fragmenta Faunistica* **4**: 162–163.
- Aukema B., Rieger Ch., Rabitsch W. 2013. *Catalogue of the Heteroptera of the Palearctic Region*. VI. Supplement. 629 ss.
- Carapezza A., Kerzhner M.I. 2005. Species of the subgenus *Psacasta* s. str. (Heteroptera: Scutelleridae). *Zoosystematica Rossica* **14**: 55–60.
- Fabricius J.C. 1787. *Mantissa insectorum sistens species nuper detectas adiectis synonymis, observationibus, descriptionibus, emendationibus* **2**: 1–382. Hafniae, Impensis C.G. Proft.
- Gorczyca J. 2004. Pluskwiaki różnoskrzydłe (Heteroptera). [w:] Bogdanowicz W., Chudzińska E., Pilipiuk I., Skibińska E. (red.). *Fauna Polski – charakterystyka i wykaz gatunków. Tom I*. Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Warszawa, 192–234.
- Göllner-Scheiding U. 2006. Scutelleridae Leach, 1815 – shield-bugs, 190–227 [w:] Aukema B., Rieger Ch. (red.) 2006. *Catalogue of the Heteroptera of the Palearctic Region. Volume 5*. The Netherlands Entomological Society. Wageningen: XI+550 ss.
- Iwan D., Kubisz D., Mazur M.A. 2010. The occurrence of Tenebrionidae (Coleoptera) in Poland based on the largest national museum collections. *Fragmenta Faunistica* **53**: 1–95.
- Letzner C.W. 1859. II. Joh. Christian Gottlieb Köhler. *Zeitschrift für Entomologie, Breslau* **12**: 15–24.
- Lis J.A. 1989. Shield-bugs of Poland (Heteroptera, Pentatomoidea) – a faunistic review. I. Plataspidae, Thyreocoridae, Scutelleridae and Acanthosomatidae. *Polskie Pismo Entomologiczne* **59**: 27–83.
- Weigel J. A. V. 1806. *Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souverainen Herzogthums Schlesien. Zehnter Theil. Verzeichniss der bisher entdeckten, in Schlesien lebenden Thiere*. Berlin, XII + 358 ss.
- Wolff J.F. 1811. *Icones Cimicum descriptionibus illustratae*, 5: I–VIII, 167–208. Erlangen, Palm.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>